

ВИХОВНА РОБОТА

УДК 373.5.015.311:316.4.063-027.21

Альона Баль

СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Людина стає особистістю тільки в процесі соціалізації, тобто спілкування, взаємодії з іншими людьми. Поза людським суспільством духовний, соціальний, психічний розвиток відбуватися не може. Реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини, називається середовищем. Тож на сьогодні вивчення поняття середовища та його впливу на особистістість є нагальним та актуальним питанням.

Безперечно не можна вважати новацією вивчення середовищного підходу, адже на впливі середовища на розвиток особистості наголошували такі педагоги та вчені як А. Ф. Лазурський, П. Ф. Лесгафт, К. Д. Ушинський. Необхідно підкреслити, що у світовій педагогіці ідея виховного та розвиваючого впливу середовища була теоретично обґрунтована та практично реалізована у досвіді так званих сусідських, інтегрованих шкіл у Німеччині, школи «екосистеми» у США, «паралельних шкіл» у Франції та ін.

З самого народження дитина взаємодіє з оточенням, спочатку потрапляє у свою сім'ю, потім у дитячий садок, далі до школи, до університету і так далі. Тобто, протягом усього життя особистість постійно є включеною у середовище, яке здійснює на неї вплив чи позитивний, чи навпаки негативний, що і виступає одним з факторів, який впливає на правильність поведінки, вибору вірного шляху у житті. Середовище людини відвіку є об'єктом наукового дослідження. Проте в останні десятиліття інтерес до вивчення проблем середовища багато разів зріс. Це пов'язано з усвідомленням значної ролі, яку грає середовище в житті людини, і зростаючою тривогою з приводу негативних впливів.

Мета статті – аналіз поняття середовища та середовищного підходу у вихованні особистості, визначення та аналіз дослідження поняття вітчизняними та зарубіжними вченими.

Вивчаючи поняття «середовище» та його вплив на розвиток та формування особистості, ми проаналізували низку вже існуючих досліджень та публікацій, що велися з цього питання. Одне з цікавих тверджень нам надає І. С. Кон. Дорога через «впливи середовища в цілому, які залучають індивіда до участі в суспільному житті, вчать його розумінню культури, поведінці в колективах, твердженню себе і виконанню різних соціальних ролей» (І. С. Кон) є одним з напрямів непрямих виховних впливів. При такому підході становлення ціннісних орієнтацій відбувається як би стихійно, в індивідуальному русі кожного дитяти в спеціально педагогічно організованому середовищі.

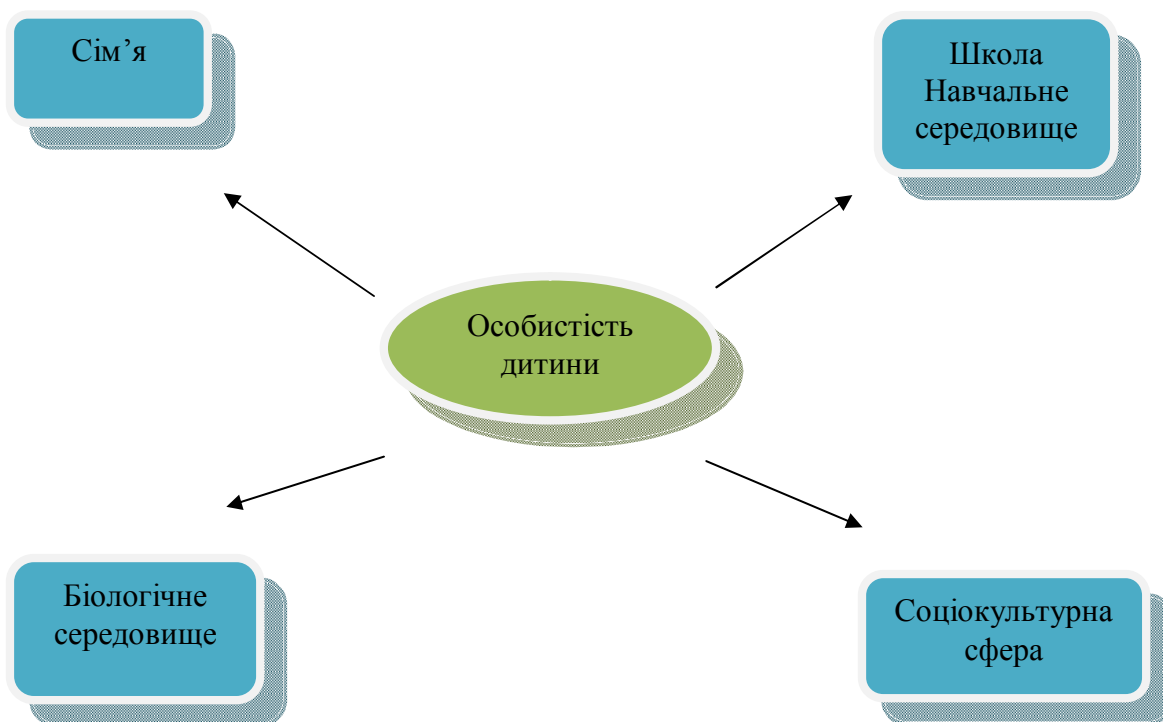

Рис. 1. Вплив середовища на виховання особистості дитини

Середовищний підхід тлумачить середовище як засіб виховання і як технологію опосередкованого управління (через середовище) процесом формування і розвитку дитини, а не просто як умову чи фактор. Він є особливим способом пізнання і розвитку особистості дитини, системою взаємодії з середовищем, яка перетворює його на засіб діагностики, проектування і продукування виховного результату. Середовищний підхід забезпечує створення простору, у якому, завдяки цілеспрямованій превентивно-виховній діяльності уможливорюється розвиток соціальності індивіда задля його ефективного соціального становлення і перетворення на суб'єкт соціального розвитку самого себе і соціуму. Середовищний підхід у вихованні включає різні варіанти взаємодії з середовищем (сім'єю, установами культури). Суть цього підходу в тому, щоб виховувати дітей (та і педагогів) через те середовище, яке оточує їх як спільність, через організацію сприйняття цього середовища, що удосконалюється самими дітьми за допомогою педагогів, батьків, друзів школи.

Доцільність вживання середовищного підходу пояснюється наступними причинами:

- по-перше, школа не може захистити дітей від негативних впливів середовища, але в змозі включити в життя дітей турботи і проблеми найближчого оточення, перетворюючи установу освіти на культурно-духовний центр, сприяючий вдосконаленню життя в соціумі;
- по-друге, вдосконалення внутрішнього середовища школи, чистота і порядок в ній створюють чинник виховання у дітей благородних відчуттів, що діють на її поведінку.

Цікаві думки згідно до аналізу цього питання нам надає Н. Е. Щуркова, вона підрозділяє виховне середовище на наочно-просторове, поведінкове, подієве та інформаційне культурне оточення. Наочно-просторове оточення школяра (облаштування приміщень школи, класних кімнат, учбових кабінетів, шкільного двору, спортмайданчиків і т.д., а також одяг директора школи, вчителів, технічних працівників і самих школярів) створює психологічний фон, на якому розвертаються взаємини всіх, хто знаходиться в будівлі школи. Поведінкове середовище школи народжується як якась єдина карта поведінки, властивої школяру в даній школі, за рахунок домінування тих або інших поведінкових форм: сталі в школі інтонації в обігу, міміка і жести при бесіді, пози при діалозі, характер спільної діяльності дітей і педагогів, окремі вчинки школярів, протікаючі конфлікти та їх дозвіл, а також час від часу виникаючі складні ситуації етичного порядку. Подієве оточення – це сукупність подій, що потрапляють в поле сприйняття школяра, службовців предметом оцінки, приводом для роздуму і підставою для життєвих висновків: якщо дитя бачить стосунки там, де на поверхні лежать випадок, дії, обставина, то дана подія стає чинником його особового розвитку, тому що подія стала для нього подією його самого, він був з тим, що відбувається і співпереживав тому, що сталося, переживаючи відношення. Інформаційне оточення школяра є таким, що виховує, коли в школі є культурно укомплектована бібліотека і читальний зал при ній; всі діти мають підручники; педагоги (у союзі з батьками) роблять все можливе, щоб залучити дітей до домашнього читання; поступово привчають їх слухати публічні виступи, чи запрошуючи гостя в школу або проводячи традиційні публічні лекції в школі, проводять конкурси, огляди пізнавальних сил, вводять регулярні реферативні виступи школярів і конференції для старшокласників.

У вітчизняному та зарубіжному науковому колі виникало багато суперечок щодо розуміння змісту середовищного підходу. На думку Ю. С. Мануйлова, використання середовищного підходу у виховному процесі – є так би мовити необхідною умовою його реалізації та засобом оптимізації впливу на особистість учня.

На думку вченого середовищний підхід – є гарним засобом, що дозволяє педагогам виступати у якості дослідників, групуватися у колективи, що працюють за однією логікою, розмовляють на єдиній професійній мові. Ю. С. Мануйлов намагався довести, що середовищний підхід у вихованні здійснюється через середовище управління процесами розвитку особистості дитини [2, с. 25].

Н. Е. Щуркова розглядає виховне середовище, як певні зовнішні обставини, що оточують дитину та допомагають їй соціалізуватись до суспільної сучасної культури. Науковець вважає, що реалізована особистість, яка здатна будувати своє життя перш за все стає такою, за

допомогою соціального багатого середовища, що її оточує. Дійсно, можна погодитись з науковцем, що середовище, яке оточує дитину, може допомогти їй реалізуватись, але якщо це середовище є насправді соціально багатим, як підкреслює Н. Е. Щуркова. Якщо розглянути можливість того, що дитина потрапила в складні життєві обставини та знаходиться у середовищі, яке характеризується антиморальними проявами та має негативний вплив на особистість дитини, можна стверджувати, що їй буде складно реалізувати свої природні здібності, чи комфортно відчувати себе у процесі професійного чи життєвого становлення. Якщо дитина живе у неблагонадійній родині, де батьки не займаються її вихованням, саме вчителі, педагоги повинні створити для цієї дитини комфортне середовище, де буде безпосередня можливість реалізації особистості дитини та становлення її як повноцінного члена суспільства [7, с. 357].

На сьогоднішній день середовище, що оточує особистість дитини, містить у собі багато можливостей, завдяки яким дитина може розвиватись. Необхідно зазначити і те, що середовище сприяє насиченню дитини не тільки особливостями соціального, але і політичного життя. Ще Н. Н. Йорданський розглядав питання ролі та значимості середовища у вихованні дитини. Він розглядає середовище дитини поряд із середовищем дорослих, і вже тоді можна помітити безпосередній вплив саме на таку постановку ідеї сучасну тенденцію наповнити дитину вимогами сучасності. Н. Н. Йорданський підкреслював, що середовище повинно бути якомога ближче до особистості дитини, щоб мати на неї сильніший вплив [1, с. 19].

На думку Н. В. Карачевської середовище визначається як активний зовнішній чинник, який вважається важливим у розвитку та становленню особистості.

Продовжуючи розглядати педагогічні ідеї Ю. Мануйлова щодо вивчення поняття середовища у вихованні, можна безпосередньо погодитись із науковцем, що середовище має великий спектр різноманітних можливостей, що сприяють розвитку особистості школяра. Він вважає, що такими можливостями є такі, що дають змогу споглядати за чимось, змагатися, проявляти себе у різних справах; можливості, що дозволяють особистості що-небудь мати та вміти.

Сьогоднішня характеризується і негативними проявами, що позначаються у суспільстві – підвищений рівень злочинності, шкідливих факторів та асоціальної поведінки деяких категорій населення. Тому дуже важливим є той фактор, у якому середовищі розвивається та формується особистість дитини, що її оточує та що на неї впливає. Згідно до «Концепції превентивного виховання дітей та молоді в системі освіти України», поставленої до обговорення інститутом проблем виховання Національної академії наук України, серед підходів та принципів превентивного виховання розглядається середовищний підхід. Аналізуючи

відповідний напрям концепції, ми можемо стверджувати, що середовище має безпосередній вплив на дитину. В. М. Оржеховська та С. В. Кириленко, які займалися розробленням відповідної концепції, підкреслюють те, що введення середовищного підходу до виховного процесу забезпечує створення простору, у якому цілеспрямована превентивна діяльність надає можливість розвитку особистості учня і сприяє ефективному соціальному ставленню особистості і входженню її у соціум.

Вивчаючи поняття «середовище» та «середовищний підхід» нами було проаналізовано низку останніх публікацій сучасних вчених та педагогів. Отже, у своєму дослідженні даного підходу К. Приходченко, вважає, що технологія створення творчого освітньо-виховного середовища є інноваційною, яка веде до оновлення в розвитку, сприяє формуванню нового типу особистості. У своїй роботі науковець розглядає саме творче освітньо-виховне середовище як інноваційно-комунікативну технологічну систему освіти України, орієнтовану на те, щоб кожен, хто навчається, мав сприятливі комфортні умови для розвитку та саморозвитку. К. Приходченко охарактеризовує поняття «освітнє середовище», як єдність дій школи, сім'ї, позашкільних та державних закладів, а також громадянських елементів інформаційно-культурного середовища. На думку науковця технологія створення освітньо-виховного середовища сприяє домінуванню інтелектуальної творчої праці особистості як основного багатства та надання суспільства [4, с. 17–31; 5, с. 22–27].

Аналізуючи працю В. Мелешко, нам стає відомо, що науковець наголошує на необхідності та важливості впровадження середовищного підходу у діяльність педагогічних колективів, тому як він спонукає до пошуку інноваційних технологій, залучення різноманітних засобів для розширення можливостей освітнього середовища, реалізації індивідуальних освітніх траєкторій, активізує участь дітей та педагогів у проектній діяльності, у роботі цільових центрів, шкільних об'єднань, предметних гуртках [3, с. 24–27].

Отже, після проведеного детального теоретичного аналізу поняття середовища та середовищного підходу у вихованні можна зробити висновок, що саме середовищний підхід базується на комплексі науково-філософських уявлень про те, чим є особа, середовище, як вони зв'язані один з одним, яким може і має бути опосередковане управління процесом розвитку і формування особи дитяти. Середовищний підхід до виховання, розуміння його як соціокультурного феномену підкреслює значущість і актуальність виховання для суспільства. В рамках цього конструюється ідеал особи як соціального типа, моделі громадянина, патріота, а середовище є безпосереднім фактором, що впливає на розвиток та виховання особистості. Згідно до мети та завдань наукової статті було розглянуто та досліджено поняття «середовище» та «середовищний підхід у вихованні особистості дитини». У дослідженні питань були підкреслені

твердження та вивчення даної проблеми вітчизняними та зарубіжними вченими та педагогами, підтвердження актуальності питання на сьогоднішній день та безпосередній вплив середовища на виховання особистості. Аналізуючи безпосередньо важливе питання впливу середовища на особистість, буде доцільним підкреслити перспективи подальшого дослідження цього напрямку, яке може базуватися на детальному та більш глибокому не тільки теоретичному вивченню, але й практичному, експериментальному вивченню цієї проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Иорданский Н. Н. Основы и практика социального воспитания / Н. Н. Иорданский. – М. : Раб-к просвещения, 1925.
2. Мануйлов Ю. С. Средовый подход в воспитании : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Мануйлов Юрий Степанович. – М., 1997.
3. Мелешко В. Середовищний підхід: досвід експериментальної роботи у сільській школі / В. Мелешко // Рідна шк. – 2008. – № 1/2. – С. 24–27.
4. Приходченко К. Підхід до організації навчально-виховного процесу з погляду середовища: теоретичний аспект / К. Приходченко // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 3. – С. 17–31.
5. Приходченко К. Середовищний підхід до навчання та виховання молоді / К. Приходченко // Шлях освіти. – 2010. – № 3. – С. 22–27.
6. Современные гуманитарные подходы в теории и практике воспитания : [сб. науч. статей / сост. и отв. ред. Д. В. Григорьев, ред. Е. И. Соколова]. – Пермь, 2001. – 201 с.
7. Щуркова Н. Е. Воспитание как педагогическое явление. Общие закономерности и принципы воспитания / Н. Е. Щуркова // Педагогика : учеб. пособие для ст-тов пед. вузов и пед. колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Российское педагогическое агенство, 1996. – С. 357.